

Список літератури

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. – Т. 6 : Т–Я. – К. : Укр. енцикл., 2004. – 736 с. : іл.
2. Рішення Конституційного Суду України від 24 грудня 1997 року № 8-зп (справа щодо призначення заступників голів місцевих державних адміністрацій) [Електронний ресурс] // Вісник Конституційного Суду України. – 1998. – № 1 ; Ухвала Конституційного Суду України від 4 грудня 1997 року № 62-з. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=vz62u710-97>. – Назва з екрана.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2007. – 1020 с.
4. Теплоук М. О. Дія права і закону в сучасному аспекті праворозуміння / М. О. Теплоук // Право України. – 2010. – № 4. – С. 182–190.
5. Пономаренко Ю. А. Чинність і дія кримінального закону в часі : монографія / Ю. А. Пономаренко. – К. : Атіка, 2005. – 288 с.
6. Дія права: інтегративний аспект : монографія / відп. ред. Н. М. Оніщенко. – К. : Юридична думка, 2010. – 360 с.
7. Теплоук М. О. Уведення закону України в дію: проблема правового регулювання [Електронний ресурс] / М. О. Теплоук // Віче. – 2009. – № 4 (лютий). – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1322>. – Назва з екрана.

A. Shulima

LEGAL FORCE OF LAW TEMPORAL ASPECTS

The article deals with the peculiarities of the legal force of law during the time of its existence. It is proposed to distinguish between legal force of valid law, which isn't in effect; law, which is in effect; law, which operates out of its scope of validity; residual legal force of repealed law.

Keywords: law, legal force of law, validity (force) of law, effect (action) of the law.

Матеріал надійшов 13.04.2015

УДК 340.132.6

Зверев Є. О.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СТОСОВНО ТЕОРІЙ ЮРИДИЧНОГО ТЛУМАЧЕННЯ

Статтю присвячено огляду питання про сутність основних теорій юридичного тлумачення: текстуалізму, оригіналізму та телеологічної теорії. Автор аналізує їхні переваги і недоліки, надає рекомендації щодо оптимального їх поєднання для використання на практиці.

Ключові слова: юридичне тлумачення, текстуалізм, оригіналізм, телеологічна теорія.

Питання тлумачення постало перед людством, очевидно, ще в момент, коли первісна людина почала спілкуватися з собі подібними і з'ясувала, що світосприйняття інших людей часто відрізняється від її особистого розуміння

процесів та явищ, які її оточують. З розвитком цивілізації і виникненням комплексних руко-творних явищ (до них можна віднести й право) важливість тлумачення тільки зростала. Однак неоднакове сприйняття навколишньої дійсності

залишилося фактом. Люди продовжували по-різному сприймати одні й ті самі явища. Почала з'являтися потреба в існуванні спеціально навчених членів суспільства, які мали спеціальні знання та/або статус. Ці люди роз'яснювали суть важливих для общини явищ і подій.

Так, зокрема, релігійне світосприйняття звичайних людей відрізнялося від світосприйняття жерців, які мали і спеціальні знання, і спеціальний статус. Він давав їм можливість здійснювати спеціальне тлумачення, яке часто сприймалося звичайними членами общини на віру без обговорення та аналізу. Схожа ситуація була і в інших сферах суспільного життя, однак переважно у філософії, науці (яка починала вже тоді зароджуватись) і праві. Відтоді минуло немало сотень (а то й тисяч) років, проте й на сьогодні ця парадигма залишається вірною. Скільки людей – стільки й думок (тлумачень).

Ця ситуація характерна і для сучасної юридичної галузі. Юридичне тлумачення здійснюється юристами всіх спеціалізацій та рангів чи не щодня. Від діяльності багатьох з них (а отже – і від результатів їхнього тлумачення) залежать рішення у важливих справах, часто – долі людей. Таким чином, важливість розуміння сутності юридичного тлумачення як механізму з'ясування і роз'яснення сутності правових норм не підлягає сумніву. Водночас правничі галузь дає широкі можливості для застосування можливостей юридичного тлумачення з досить непевними обмеженнями, які часто встановлені нечітко, а отже, є висока ймовірність їх ігнорування.

З метою полегшення роботи юристів (передусім суддів) при тлумаченні норм права з досвідом людство розробило цілу низку методів тлумачення, які також часто називаються теоріями. Їх аналізу присвячено цю статтю.

Однак, перш ніж перейти безпосередньо до аналізу теорій юридичного тлумачення, слід розібратися з суттю цього явища – спробувати дати йому визначення. Так, тлумачення (або інтерпретація) отримало термінологічне оформлення в Стародавньому Римі. Саме латинським юристам ми маємо завдячувати появою терміна *interpretatio*, який став основою для відповідного терміна в багатьох мовах світу [9, с. 734–735].

Разом з тим єдності в наукових колах щодо визначення тлумачення (а також і юридичного тлумачення) на сьогодні немає. З-поміж великої кількості розумінь і підходів слід, однак, виділити певні елементи, наявні в переважній більшості з них. Так, зокрема, до тлумачення підходять одночасно і як до процесу, і як до його

результату [6, с. 122]. Поряд з тим тлумачення розуміють і як процес з'ясування, і як процес роз'яснення сутності поняття, яке тлумачиться (і відповідно – як результат кожного з цих двох процесів) [3, с. 19–24]. Утім, шлях між початком тлумачення і віднайденням його результату може бути різним, і саме забезпечити цей шлях покликана теорія тлумачення, аналізу яких присвячено цю статтю.

Теорій юридичного тлумачення (так само як і визначень цього поняття) є багато. З-поміж критеріїв їх класифікації переважно виділяють його об'єкт. Відповідно до цього підходу більшість науковців-юристів виділяють три основні теорії: текстуалізм (в його основі – визнання об'єктом тлумачення тексту норми права), оригіналізм або контекстуалізм (в його основі – визнання об'єктом тлумачення оригінального задуму автора норми права) та телеологічна теорія (в основі – визнання об'єктом тлумачення мети існування відповідної норми права, завдань, які вона покликана вирішити) [5, с. 28–44; 10, с. 470–498; 8, с. 81].

Цей перелік не є вичерпним. У літературі постійно з'являються нові наукові доробки, які обґрунтовують існування інших теорій юридичного тлумачення, однак переважна більшість правознавців схиляється до того, щоб основними визнавати вказані вище три теорії.

Текстуалізм. Ця теорія базується на принципі, що юридична норма є визначеною її текстом [5, с. 28]. Усі інші джерела текстуалістами (так називають прихильників цієї теорії) не визнаються за авторитетні, а отже, не сприймаються і до уваги не беруться. Її існування – прямий результат практичної діяльності юристів, оскільки її найбільшою перевагою вважається простота в застосуванні, а отже – практичність. Керуючись правилами текстуалістичної теорії, юрист за потреби з'ясування сутності норми права звертається до її тексту, з положень якого робить відповідні висновки [7, с. 621–691].

За зовнішньою простотою цього підходу криється, однак, досить багато підводних каменів, які можуть звести нанівець усі зусилля юриста. Передовсім варто наголосити на негнучкості цієї теорії. Тлумачення на основі текстуалізму чітко вираженого тексту є досить простим завданням, і саме цим займаються юристи в переважній більшості випадків. Однак така сприятлива ситуація не завжди має місце. Дуже часто при тлумаченні норми права доводиться мати справу з текстом, який виражений нечітко і припускає двоякість або й більшу кількість значень певних слів, словосполучень і речень. Така ситуація

може скластися з лінгвістичних причин – наявності слів, які мають більше ніж одне значення, наявності словосполучень або речень, виражених різними словами (або одними й тими ж самими словами, але в різному порядку), які можуть мати різні значення за правилами відповідної мови, або в тому випадку, якщо значення відповідних слів, словосполучень та речень може відрізнятися залежно від пунктуації. Окремо слід згадати ситуацію, коли значення відповідних слів, словосполучень і речень у тексті можуть відрізнятися залежно від контексту, в якому вони вжиті. Ця ситуація характерна для дуже багатьох мов світу.

Аналогічна ситуація може скластися і з технічних причин. Часто внаслідок неуважності чи проблем із технічним забезпеченням текст може бути викладений нечітко. У ньому можуть бути відсутні літери, розділові знаки, слова, та навіть більше – він може бути неякісно надрукованим, написаним, викарбуваним або іншим чином вираженим на його носії, внаслідок чого одні символи можна легко сплутати з іншими. Те ж саме можна сказати й про ситуацію, коли текст має додаткові розділові знаки, літери, слова, словосполучення і речення, які не вписуються в загальний контекст і не повинні мати смислового навантаження. Більше того, в деяких мовах, які не застосовують звичних нам літер, а користуються іншими символами, контекст має вирішальне значення, що серйозно ускладнює застосування положень текстуалізму до процесу юридичного тлумачення.

Поряд з наведеними вище причинами проблеми застосування текстуалістичної теорії можуть мати місце і з сучасних юридичних причин – невірною посилання на положення нормативно-правового акта чи іншого документа, невірних дати, імен або назв, порушення правил юридичної техніки при проектуванні документів, тексти яких тлумачаться, зокрема, неправильного аналізу вихідної норми, внаслідок чого суть похідної норми змінюється.

Дуже часто такі проблеми виникають унаслідок збігу обставин, однак часто (особливо при складанні договорів) такі норми закладаються туди автором навмисно як частина юридичної стратегії, аби в подальшому мати змогу досягти конкретних цілей. Зазвичай положення текстуалістичної теорії не враховують цього і звертаються до тексту, який тлумачиться, як до системи, яку слід розуміти відповідно до мовних правил. Така жорсткість часто є причиною проблем для юриста, який тлумачить відповідний текст за текстуалістичними канонами,

коли він або взагалі не може отримати адекватного результату тлумачення – сутності норми права, або отримує спотворений результат.

Оригіналізм (або контекстуалізм) базується на інших позиціях. На відміну від текстуалізму, оригіналізм не вважає текст норми права єдиним об'єктом тлумачення, а отже, дозволяє і заохочує виходити за його межі. В основі оригіналізму лежить принцип розкриття первісного (оригінального) задуму автора відповідної норми права [2, с. 30]. За правилами цієї теорії сутністю норми є той сенс, який у неї було вкладено автором при її створенні [4, с. 9–14]. Такий підхід не залежить від форми викладення відповідної норми. Оригінальний задум може бути виражений чітко в тексті. У такому разі оригіналізм і текстуалізм користуватимуться однаковими методами з'ясування сутності норми і дадуть однаковий результат. Однак часто сутність норми не виражена чітко в тексті (про що вже згадувалося вище). У цьому разі оригіналісти дозволяють виходити за межі тексту і шукати докази первісної ідеї автора норми в інших місцях. Такий підхід вирішує проблеми текстуалізму щодо нечіткого викладення тексту, свідомого введення в оману, однак також має цілу низку недоліків.

Перший недолік – відсутність меж пошуку сутності норми права поза текстом. Маючи очевидні переваги (насамперед будучи свідченням гнучкості цієї теорії), відсутність обмежень може становити серйозну загрозу для результату тлумачення відповідної норми права, а отже – і для результату відповідної юридичної дії, яка може стосуватися важливих питань, і навіть долі людей.

Другий недолік, який теж варто мати на увазі, застосовуючи положення оригіналістичної теорії тлумачення, – її прив'язка до первісної волі автора норми. Цей недолік у чомусь корелюється з недоліком текстуалізму – відсутністю гнучкості в цьому питанні. Інтерпретатор, базуючись на положеннях оригіналізму, не може відійти від оригінальної ідеї, навіть якщо контекст, у якому здійснюється тлумачення, свідчить про те, що ця ідея більше не є актуальною і сутність норми з плином часу і внаслідок зміни обставин змінилася.

Телеологічна теорія (або теорія мети) у своїй основі містить постулат, що кожна норма права має певну мету і завдання, які вона покликана виконувати. Норма при цьому живе своїм життям і не залежить ані від волі її автора, ані від зовнішньої форми її вираження [10, с. 477]. Таким чином, телеологічна теорія

не вважає основою для тлумачення ані текстуальне вираження норми права, ані оригінальну думку її автора.

Разом з тим телеологічна теорія тлумачення, яка ґрунтується на положенні так званого «здорового глузду», є небезпечною для сучасної юриспруденції завдяки своїй надмірній гнучкості і нечіткості [1, с. 507–508]. На відміну від текстуалізму, який має чітко встановлені рамки тлумачення (обмежуються письмовим текстом), або оригіналізму (має обмеження оригінальною метою автора норми права), телеологічна теорія дає надзвичайно нечітку вказівку – віднайти завдання, яке покликана вирішити на конкретному історичному етапі визначена норма права. І саме в руслі цього завдання, незважаючи на текст норми, початкову ідею автора, слід інтерпретатору здійснювати її тлумачення. Такий підхід, який у теорії начебто мав би вирішувати всі проблеми, які з'являються в інтерпретатора під час тлумачення норми права відповідно до попередніх двох теорій, насправді створює дуже велику ймовірність для зловживання правом, що своєю чергою є надзвичайно небезпечним для країн, у яких не до кінця ствердилися демократичні цінності (зокрема й для України).

Разом з тим видається, що можливості для гарантовано беззагрозливого застосування телеологічного тлумачення є. Цінності цієї теорії не можна відкидати, однак для інтерпретатора в такому разі мають існувати серйозні обмеження, які б не давали змоги виходити ані за межі своїх повноважень, ані за межі сутності норми, яку інтерпретація повинна розкрити. Такі обмеження мають бути чіткими, однак не обов'язково викладеними на папері. Їхні джерела мають становити комплекс елементів, з-поміж яких важливе місце займатимуть

принципи права (відповідно, кожне тлумачення має здійснюватись у руслі цих принципів), а також норми моралі та правила здорового глузду. При цьому в жодному разі не можна відкидати письмово виражений текст, якщо він є чітким, зрозумілим і збігається за своєю сутністю з оригінальною ідеєю автора, контекстом і призначенням відповідної норми права. Аналогічно, не можна й відкидати оригінальну ідею автора, оскільки вона дає змогу зрозуміти той контекст, у якому норма приймалася, а також мету, яка, на думку автора, стояла на момент створення перед відповідною нормою. Утім, слід також зауважити, що в подальшому з плином часу завдання відповідної норми могли змінитися.

Таким чином, тлумачення є комплексним процесом віднайдення сутності правової норми, яке задля досягнення своїх цілей застосовує цілий комплекс способів та методів, які об'єднуються в три основні теорії юридичного тлумачення. Зважаючи на елементи мистецької природи в тлумаченні як процесі, слід зауважити, що універсальний алгоритм тлумачення на сьогодні відсутній і його існування видається практично недоцільним, оскільки в реальному житті існує набагато більше ситуацій, які потребують юридичного вирішення, ніж можна скласти відповідних алгоритмів. Отже, в кожному випадку під час тлумачення норми права рекомендується звертатися до постулатів усіх трьох теорій тлумачення паралельно, не віддаючи переваги жодній з них і не здійснюючи тлумачення в певній визначеній послідовності. Таке здійснення може призвести до неврахування можливостей, які надає інша теорія тлумачення, і або невиправдано обмежити юридичне тлумачення відповідної норми, або невиправдано розширити його зміст, що також не є метою цього процесу.

Список літератури

1. Алексеев С. С. Общая теория права : учеб. / С. С. Алексеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби : Проспект, 2008. – 576 с.
2. Васильковский Е. В. Руководство к толкованию и применению законов (практическое пособие) / Е. В. Васильковский. – М. : Юридическое бюро «ГОРОДЕЦ», 1997. – 128 с.
3. Дудаш Т. Деякі герменевтичні поняття у теоретичній та практичній юриспруденції / Т. Дудаш // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2010. – Вип. 50. – С. 19–24.
4. Кадикало О. І. Щодо визначення суб'єктів і об'єктів тлумачення правових норм / О. І. Кадикало // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : зб. наук. статей. – 2006. – Вип. 17. – С. 9–14.
5. Лукашук И. И. Толкование норм международного права / И. И. Лукашук, О. И. Лукашук. – М. : NOTA BENE, 2002. – 160 с.
6. Barak A. The Judge in the Democracy / A. Barak. – Princeton : Princeton University Press, 2008. – 368 p.
7. Eskridge W. N. Jr. The New Textualism / W. N. Jr. Eskridge // UCLA Law Review. – 1990. – Vol. 37. – P. 621–691.
8. Fitzmaurice G. The Law and Procedure of the International Court of Justice: Treaty Interpretation and Certain other Treaty Points / G. Fitzmaurice // Dixon M. Cases and Materials on International Law / M. Dixon, R. McCorquodale, S. Williams. – Oxford : Oxford University Press, 2011. – P. 81.
9. Schiller A. A. Roman Interpretatio and Anglo-American Interpretation and Construction / A. A. Schiller // Virginia Law Review. – 1941. – Vol. 27, № 6. – P. 734–735.
10. Stoljar N. Survey Article: Interpretation, Indeterminacy and Authority: Some Recent Controversies in the Philosophy of Law / N. Stoljar // The Journal of Political Philosophy. – 2003. – Vol. 11, № 4. – P. 470–498.

Ie. Zvieriev

SOME ISSUES CONCERNING LEGAL INTERPRETATION THEORIES

The article is dedicated to the review of the issue of the essence of the main legal interpretation theories, mainly: textualism, originalism and teleological theory. The author analyses their pros and cons, and provides recommendations on their optimal combination to be used on practice.

Keywords: legal interpretation, textualism, originalism, teleological theory.

Матеріал надійшов 15.03.2015

УДК 342:340.12(477)

Кістяник В. І.

ОСОБЛИВОСТІ АРГУМЕНТАЦІЇ В СУДАХ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

У статті подано характеристику юридичної аргументації в судах загальної юрисдикції. На основі порівняльного аналізу різних підходів визначено фактори впливу аргументів на прийняття судового рішення.

Ключові слова: судова аргументація, риторика, диспут, діалог, раціональна дискусія, складні справи, суд.

Судова аргументація (англ. *judicial reasoning*) є комплексом засобів, методів і прийомів, які використовуються учасниками судового процесу під час представлення позиції в судовому процесі, що знаходить своє відображення в певному виді судового рішення. Вона є специфічним видом юридичної аргументації. Стосовно цього канадський вчений Д. Вальтон зазначає, що аргументативні схеми є корисними для модельного міркування в юридичних справах [1]. Інший підхід, що у свою основу ставить обґрунтування судового рішення, висловлений австралійським дослідником Т. Блекшілдом, який вказує на те, що судова аргументація належить до процесу мислення, згідно з яким суддя досягає висновку як відповідного результату в справі, а також вона належить до форми письмового пояснення

процесу в опублікованому судовому рішенні. Таким чином, обґрунтування рішення суду є елементом відповідальності судді. Пояснення причин є необхідним не тільки для особи, яка прогнала справу, але й для всіх зацікавлених осіб, урядових інституцій та громадськості [2].

Важливим у цьому аспекті є прийняття Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд», де, наприклад, у статті 92 вказується про те, що суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження з такої підстави, як незазначення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору [3].

Саме за цією характеристикою судова аргументація, яка характеризується боротьбою однієї точки зору з іншою, відрізняється від наукової